

Nauka i praca osób z niepełnosprawnością intelektualną

Opracowanie raportu w tekście łatwym do czytania

OPEN SOCIETY INSTITUTE

ISBN 83-60105-34-0

© OSF Romania, 2007

Książka została opracowana na podstawie raportu przygotowanego przez Uniwersytet Społeczeństwa Otwartego (Open Society Institute) pt. „Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną. Dostęp do edukacji i zatrudnienia. Polska”. Raport ten napisała Ewa Wapiennik z Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie.

Autorkami raportu w wersji łatwej do czytania, zamieszczonej w tej książce są:
Barbara Ewa Abramowska i Dorota Tłoczkowska

Konsultacja:

Krystyna Mrugalska i Ewa Wapiennik
oraz self-adwokaci Agata Bednarczyk, Piotr Lasek,
Anna Nogły i Wioleta Żuk.

Zdjęcia zamieszczone na stronie 8 i 10 wykonał Chris Niedenthal,
pozostałe pochodzą z archiwum PSOUU.

Projekt graficzny publikacji:
Rajmund Rajchel

Skład i przygotowanie do druku:
Daniel Jakoniuk

Druk:
Zakład Aktywności Zawodowej Koła PSOUU w Kołobrzegu

Publikacja została wydana przy wsparciu Open Society Institute
w ramach EU Monitoring and Advocacy Program w 2007 roku.

Wstęp, czyli o czym jest ta książka?

Ta książka mówi o osobach z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce. O tym, jak się uczą, gdy są dziećmi i młodymi ludźmi i o tym, czy pracują, kiedy są dorośli.

Dużo dzieci niepełnosprawnych nie chodzi do zwykłej szkoły razem z innymi dziećmi z sąsiedztwa. Uczą się w osobnej szkole specjalnej. A niektóre dzieci uczą się tylko w domu.

Dorośle osoby niepełnosprawne nie mogą znaleźć pracy. Nic nie robią, choć bardzo chciałyby pracować.

W tej książce przeczytacie o tym, w jaki sposób i kto może im pomóc.

Czego dowiedzieliśmy się o sytuacji w Polsce?

Prawo w Unii Europejskiej i w Polsce mówi, że wszystkie dzieci mają się uczyć i wszyscy ludzie dorośli mogą pracować. Mówi też, że wszyscy obywatele mają takie same prawa. Każdy, bez względu na stan jego zdrowia i sprawność.

Sprawdziliśmy, jak to rzeczywiście wygląda. Sprawdziliśmy, w jaki sposób władze państwa przestrzegają tych praw.

Nie wszystko jest dobre. Znaleźliśmy takie przepisy, które trzeba zmienić oraz takie niedobre działania, które koniecznie należy poprawić. Chodzi przecież o to, aby wszystkie osoby niepełnosprawne mogły żyć tak samo jak inni obywatele w Polsce. Jeżeli ktoś sam nie może sobie poradzić, powinien otrzymać pomoc.

W jakich szkołach uczą się dzieci niepełnosprawne intelektualnie?

Większość dzieci z niepełnosprawnością intelektualną uczy się w szkołach specjalnych.

Są to osobne szkoły tylko dla dzieci niepełnosprawnych. Uczniowie szkół specjalnych rzadko kontaktują się z dziećmi sprawnymi. Nie znają ich.

Niewielka liczba dzieci uczy się w szkołach integracyjnych albo w klasach integracyjnych. W szkołach tych dzieci sprawne i niepełnosprawne uczą się razem. W klasach integracyjnych na lekcji powinno zawsze być dwóch nauczycieli. Jeden nauczyciel prowadzi lekcję, a drugi pomaga uczniom.

Niektóre dzieci z niepełnosprawnością intelektualną uczą się w zwykłych szkołach, do których chodzą wszystkie dzieci z sąsiedztwa. Szkoły te nazywają się szkołami ogólnodostępnymi. Niestety w tych szkołach uczniowie niepełnosprawni często nie otrzymują potrzebnej pomocy.

Niektóre dzieci, szczególnie te głęboko niepełnosprawne, uczą się w ośrodkach edukacyjno-rehabilitacyjno-wychowawczych. Tam jest nauka i rehabilitacja w jednym budynku. To ważne.

Niewielka część uczniów nie chodzi do szkoły. Nauczyciel przychodzi do ich domu i tam odbywają się lekcje. Nazywa się to nauczaniem indywidualnym.

Dzieci, które mają tylko nauczanie w domu, rzadko spotykają się z innymi dziećmi. Nie biorą udziału we wspólnych zabawach i ciekawych wydarzeniach. Żyją w całkowitym odosobnieniu.

O tym, gdzie dziecko będzie się uczyć, powinni decydować rodzice lub prawni opiekunowie. W wyborze szkoły pomaga poradnia psychologiczno–pedagogiczna. Po zbadaniu dziecka specjaliści powinni zaproponować najlepszą dla niego szkołę.

Zdarza się też, że dziecko nie uczy się wcale. To bardzo duża krzywda i naruszenie prawa.

Niektóre dzieci nie mieszkają ze swoimi rodzicami. Żyją wtedy w specjalnych instytucjach, w tak zwanych domach pomocy społecznej lub w internatach. Tam też chodzą do szkoły.

Starsi uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną po skończeniu szkoły podstawowej i gimnazjum mogą uczyć się dalej w specjalnych szkołach zawodowych lub specjalnych szkołach przysposobienia do pracy.

Co należy zmienić?

Zbyt mało dzieci niepełnosprawnych uczy się w zwykłych szkołach razem z kolegami z sąsiedztwa. Mało jest też szkół integracyjnych. Nie wszystkie dzieci w takich szkołach otrzymują specjalną pomoc i często nie mogą sobie same poradzić. To trzeba zmienić.

Władze państwa powinny tak zorganizować naukę, żeby wszystkie dzieci mogły chodzić do szkół blisko domu i aby był dla nich nauczyciel wspomagający.

Również ci uczniowie, którzy mają tylko nauczanie w domu, powinni móc chodzić do szkoły na niektóre zajęcia. Ale najlepiej, żeby takich uczniów w ogóle nie było, żeby wszyscy uczyli się w szkole.

Co osoba niepełnosprawna może robić po skończeniu szkoły?

Każda osoba, która ma trudności w funkcjonowaniu, może zgłosić się do zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności. Taki zespół istnieje w każdym powiecie. Zespół wydaje orzeczenia o tym, czy osoba jest niepełnosprawna.

Są trzy stopnie niepełnosprawności: lekki, umiarkowany i znaczny. Zespół może dodatkowo orzec, że osoba nie poradzi sobie w życiu samodzielnie. Wtedy bardzo często kieruje ją do warsztatu terapii zajęciowej, a nie do pracy.

Osoby, które mają umiarkowany lub znaczny stopień niepełnosprawności, według przepisów są niezdolne do pracy. Mogą pracować tylko w zakładach chronionych. Inni pracodawcy, którzy chcą je zatrudnić, muszą starać się o specjalną zgodę.

To ogranicza dostęp osób niepełnosprawnych do pracy. Nie jest dobre dla ich rozwoju zawodowego i dla ich życia. Są przez to krzywdzone. To jest dyskryminacja, czyli brak równych szans dla osób niepełnosprawnych.

Co należy zmienić?

Polski sposób orzekania o niepełnosprawności nie odpowiada standardom międzynarodowym. Ogranicza osobie niepełnosprawnej szansę na podjęcie pracy.

Każdy powinien mieć możliwość wybrania rodzaju i miejsca pracy.

W Polsce potrzebne są zmiany w orzekaniu o niepełnosprawności.

Większość osób z niepełnosprawnością intelektualną po skończeniu szkoły nie uczestniczy w żadnych zajęciach. Nie uczy się dalej i nie pracuje.

Niestety nie wszystkie osoby niepełnosprawne wierzą w to, że mogą pracować. Czasami nie wierzy w to również rodzina. Boją się, że stracą rentę socjalną.

Polskie prawo o rentach ogranicza osobom niepełnosprawnym możliwości zarabiania. Jeżeli osoba niepełnosprawna będzie zarabiać więcej pieniędzy, to wypłata jej renty zostanie zawieszona.

Choć będzie mieć większą pensję, to w sumie nie będzie mieć więcej pieniędzy, bo nie dostanie renty. To jest złe dla osób niepełnosprawnych. To jest dyskryminacja.

Co należy zmienić?

Trzeba zmienić prawo, żeby osoby niepełnosprawne intelektualnie mogły pracować i jednocześnie otrzymywać rentę.

Warsztaty terapii zajęciowej

Dużo osób z niepełnosprawnością intelektualną przygotowuje się do pracy zawodowej w warsztatach terapii zajęciowej.

Uczestnicy warsztatów zdobywają różne umiejętności potrzebne w życiu albo w pracy, na przykład: u ogrodnika, u stolarza, u krawcowej lub w kuchni.

Mają też różne inne zajęcia. Uczą się samodzielnie jeździć autobusami lub tramwajami. Chodzą razem do teatru, kina, kawiarni, żeby wiedzieć jak się tam zachować. Uczą się, jak rozmawiać przez telefon, załatwiać ważne sprawy w urzędach. Rozmawiają o swoich problemach z instruktorami.

Środowiskowe domy samopomocy

Osoby, które potrzebują większego wsparcia i pomocy, mogą chodzić do środowiskowych domów samopomocy.

Ponieważ mało jest takich ośrodków, czasami muszą długo czekać na miejsce.

W ośrodkach organizowane są zajęcia w różnych pracowniach: gospodarstwa domowego, plastycznej, ceramicznej i wielu innych.

Uczestnicy mają też ćwiczenia rehabilitacyjne, grają na instrumentach, śpiewają. Chodzą na wycieczki. Biorą udział w ciekawych imprezach.

Środowiskowe domy samopomocy powinny umożliwić aktywne spędzanie czasu.

Szkolenia zawodowe

Pracy trzeba się nauczyć. W Polsce jest bardzo mało szkoleń zawodowych dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Organizacją takich szkoleń powinny zajmować się powiatowe urzędy pracy. Jednak pracujące tam osoby nie wiedzą, jak je organizować. Nie wiedzą, co jest rzeczywiście potrzebne osobom z niepełnosprawnością intelektualną. Czasami szkolenia organizują im różne stowarzyszenia i fundacje.

Co należy zmienić?

Dorośle osoby z niepełnosprawnością intelektualną często zapominają tego, czego nauczyły się w szkole.

Powinien powstać taki system wsparcia, żeby dorośle osoby niepełnosprawne intelektualne również mogły chodzić na różne kursy i szkolenia.

Co trzeba zrobić, żeby osoby niepełnosprawne były dobrze przygotowane do podjęcia pracy?

Polskie prawo gwarantuje wszystkim obywatelom równe prawa, w tym prawo do wyboru zawodu.

Mówi o tym **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej**. Jest to **najważniejszy dokument w każdym kraju, w którym jest spis praw i obowiązków każdego obywatela**.

Wszystkie sprawy, które dotyczą rehabilitacji osób niepełnosprawnych, są zapisane w **Ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych**. Jest to dokument, w którym jest napisane, jak nasze państwo powinno pomagać osobom niepełnosprawnym w ich życiu.

Za sprawy osób niepełnosprawnych odpowiada **Pełnomocnik Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych**.

Jest to przedstawiciel rządu, który zajmuje się sprawami osób niepełnosprawnych.

Mimo ciągłych zmian w prawie, osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają duże trudności w uzyskaniu informacji i pomocy. Trudno im uzyskać poradę zawodową, znaleźć dobre szkolenie zawodowe oraz pracę.

Osoby, które są gotowe do podjęcia pracy, powinny zgłosić się do urzędu pracy. Tam urzędnik zarejestruje każdą osobę jako **osobę poszukującą pracy** albo **bezrobotną**.

Po zarejestrowaniu pracownicy urzędu powinni pomóc osobie niepełnosprawnej znaleźć odpowiednią pracę lub potrzebne szkolenie.

Niektóre osoby niepełnosprawne nie potrafią samodzielnie załatwiać spraw związanych z szukaniem pracy. Potrzebują wtedy pomocy. Taka pomoc nazywa się **pośrednictwem pracy**.

Czasami osoby niepełnosprawne nie posiadają odpowiednich umiejętności, żeby zostać zatrudnionymi. Muszą wtedy lepiej się przygotować. To znaczy nauczyć się odpowiednich umiejętności zawodowych, takich jak na przykład sprzątanie, prasowanie lub pakowanie.

Umiejętności zawodowych najlepiej nauczyć się na praktykach u pracodawcy. Na przykład pracownik kuchni potrzebuje innych umiejętności niż pracownik w sklepie.

Na osobę, która chodzi na praktyki, mówi się **praktykant**.

Praktykant jeszcze nie jest pracownikiem i nie podpisuje umowy o pracę. Na praktykach potrzebna jest osoba wspierająca.

Ta osoba to **trener pracy**. Jest ona przygotowana do wspierania osoby niepełnosprawnej intelektualnie w pracy. Pomaga jej, gdy sama nie może sobie poradzić.

Czasami osoby niepełnosprawne uczestniczą w stażu. Staż jest podobny do praktyki. Osoba, która odbywa staż, nazywa się **stażystą**.

Po praktykach lub po stażu łatwiej jest zdecydować się na podjęcie konkretnej pracy. Wybrać, gdzie się chce pracować i co chce się robić.

Niektóre osoby z niepełnosprawnością intelektualną mówią niewyraźnie i wstydzą się wypowiadać. Wszyscy mogą uczyć się występowania we własnym imieniu, na przykład na spotkaniach **self–adwokatów**.

Grupy self–adwokatów tworzą same osoby niepełnosprawne. Gdy spotykają się i rozmawiają na ważne tematy.

Co należy zmienić?

Rząd powinien stworzyć osobom niepełnosprawnym intelektualnie szansę skorzystania z pomocy trenera pracy i innych specjalistów.

Otrzymanie renty socjalnej uniemożliwia zarejestrowanie się w urzędzie pracy jako bezrobotny.

Taka osoba może być tylko wpisana jako poszukująca pracy, a to oznacza, że będzie mogła skorzystać tylko z niektórych form pomocy.

Polskie przepisy są dla osób niepełnosprawnych dyskryminujące. Należy je zmienić.

Co trzeba zrobić, żeby osoby niepełnosprawne intelektualnie otrzymały pracę?

Często osoby z niepełnosprawnością spotykają się z brakiem zrozumienia i złym nastawieniem. Niektórzy ludzie uważają, że wszystkie osoby niepełnosprawne intelektualnie nie potrafią pracować i są niesamodzielne.

Takie postawy można nazwać uprzedzeniami.

Jeżeli ktoś chce pracować, to może poprosić o pomoc w specjalnej instytucji, na przykład w Centrum DZWONI.

W kilku miastach w Polsce działają ośrodki o nazwie

Centrum **D**oradztwa
Zawodowego i
Wspierania
Osób
Niepełnosprawnych
Intektualnie

- w skrócie: Centrum DZWONI.

Pracujący tam psychologowie i doradcy zawodowi pomagają osobie niepełnosprawnej intelektualnie określić to, co chciałaby i mogła robić w pracy zawodowej.

Czy osoba ubezwłasnowolniona może pracować?

Duży problem z podjęciem pracy mają osoby niepełnosprawne intelektualnie, które zostały całkowicie ubezwłasnowolnione.

W Polsce żyje dużo osób z niepełnosprawnością intelektualną, które same nie decydują o sobie, dlatego że zostały ubezwłasnowolnione przez sąd.

O ubezwłasnowolnienie występują najczęściej rodzice lub po ich śmierci ktoś inny z rodziny. Ubezwłasnowolnienie może być częściowe lub całkowite.

Kiedy osoba jest **całkowicie ubezwłasnowolniona**, sąd wyznacza dla niej **opiekuna**.

Załatwia on wszystkie sprawy za osobę niepełnosprawną.

Jeżeli osoba jest **częściowo ubezwłasnowolniona**

sąd wyznacza dla niej **kuratora**.

Osoba częściowo ubezwłasnowolniona niektóre sprawy może załatwiać samodzielnie.

Ubezwłasnowolnienie nie jest dobre dla większości osób niepełnosprawnych intelektualnie. Wiele z nich potrafi i chciałoby samodzielnie decydować o swoich sprawach.

Przepisy powinny pomagać osobom z niepełnosprawnością intelektualną, a nie ograniczać ich wolność.

Co należy zmienić?

Osoby niepełnosprawne potrzebują różnych form pomocy, które będą wspierać je w samodzielności.

Potrzeba bardzo dobrych i jasnych przepisów, żeby osoby niepełnosprawne wiedziały, jakie mają prawa i korzystały z nich.

Gdzie mogą pracować osoby niepełnosprawne intelektualnie?

W Polsce istnieją dwa rodzaje zakładów pracy, które są specjalnie przygotowane do zatrudnienia osób niepełnosprawnych. To zakłady aktywności zawodowej i zakłady pracy chronionej. Zakłady te otrzymują pieniądze od państwa na stworzenie specjalnych warunków pracy dla osób niepełnosprawnych.

Jest to tak zwany **chroniony rynek pracy**.

W **zakładzie aktywności zawodowej** osoby niepełnosprawne pracują i jednocześnie zdobywają doświadczenie, aby podjąć pracę w zwykłym zakładzie pracy. Żeby pracować w zakładzie aktywności zawodowej trzeba mieć orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności. Osoby pracujące w tych zakładach biorą też udział w zajęciach rehabilitacyjnych.

W **zakładzie pracy chronionej** częściej zatrudnione są osoby lekko i umiarkowanie niepełnosprawne. Zakłady pracy chronionej zatrudniają bardzo mało osób z niepełnosprawnością intelektualną. Czasami niepełnosprawni pracownicy skarżą się, że w zakładach pracy chronionej są złe warunki pracy.

Zakłady aktywności zawodowej i zakłady pracy chronionej różnią się między sobą. To nie jest to samo.

Co należy zmienić?

Rząd powinien zwiększyć liczbę zakładów aktywności zawodowej, żeby więcej osób z niepełnosprawnością intelektualną mogło tam pracować.

Należy zmienić przepisy o zakładach aktywności zawodowej, żeby osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności mogły też tam pracować.

W państwach należących do Unii Europejskiej popularne jest **zatrudnienie wspomagane** na otwartym rynku pracy. Otwarty rynek pracy to zwykle zakłady pracy. Zatrudnienie wspomagane, to taki rodzaj pracy, kiedy osobie niepełnosprawnej pomaga trener pracy.

W Polsce zatrudnienie wspomagane zaczęło się we Wrocławiu. Od kilku lat działa tam program „Trener Pracy Wspomaganej”. Trener pracy pomaga osobie niepełnosprawnej intelektualnie znaleźć pracę i nauczyć się dobrze wykonywać swoje obowiązki.

Problemem jest to, że w Polsce jest bardzo mało trenerów pracy. Cały czas brakuje odpowiednich przepisów.

Co należy zmienić?

Rząd Polski powinien wspierać osoby niepełnosprawne intelektualnie w podejmowaniu pracy. Powinna zostać uchwalona ustawa o zatrudnieniu wspomaganych.

Zatrudnienie wspomagane powinno być zorganizowane w każdym mieście.

W Polsce sprawami złego traktowania pracowników zajmuje się **Państwowa Inspekcja Pracy** oraz **Okręgowe Inspektoraty Pracy**. Wszystkie prawa dotyczące pracy są zapisane w **Kodeksie Pracy**. Jeżeli osoba niepełnosprawna uważa, że jest dyskryminowana w pracy albo podczas starania się o pracę, to może swoją sprawę zgłosić do **sądu pracy**.

Co jeszcze należy zmienić, żeby osoby niepełnosprawne mogły lepiej żyć?

Osoby niepełnosprawne intelektualnie chcą wiedzieć, jak żyją inne osoby niepełnosprawne w Polsce. Warto, żeby te informacje były zgromadzone w jednym miejscu, na przykład w książce albo na stronie internetowej, która będzie napisana w łatwy sposób.

W Polsce ludzie nie znają osób niepełnosprawnych i dlatego źle o nich myślą. Władze powinny podjąć działania na rzecz zmiany wizerunku osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną, żeby lepiej żyć potrzebują wsparcia innych osób. Rząd powinien zapewnić osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom potrzebną pomoc oraz przygotować informację, jak tę pomoc otrzymać. Rodziny osób niepełnosprawnych też potrzebują pomocy. Rząd powinien stworzyć dobry program wsparcia osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin. Program ten musi obejmować dzieci, młodzież, dorosłych i starszych.

Osoby niepełnosprawne nie chcą mieszkać w dużych domach pomocy społecznej. Nie chcą żyć w zamkniętych instytucjach. Rząd powinien zlikwidować takie domy pomocy społecznej i dać osobom niepełnosprawnym szansę życia w mieszkaniach chronionych.

Wiele osób niepełnosprawnych i ich rodzin żyje bardzo skromnie. Jedynym ich źródłem utrzymania jest niska renta. Tym osobom rząd powinien zwiększyć wysokość rent. Sprawa przyznawania rent osobom niepełnosprawnym jest niejasna i niekorzystna dla osób niepełnosprawnych. Należy zmienić te przepisy.

Ministerstwa powinny zacząć współpracować ze sobą i z różnymi stowarzyszeniami, żeby zapewnić lepsze szanse osobom niepełnosprawnym.

Posłowie i senatorowie zasiadający w Parlamencie powinni częściej spotykać się z osobami niepełnosprawnymi intelektualnie, żeby dowiedzieć się, czego potrzebują te osoby.

Politycy powinni częściej mówić o osobach niepełnosprawnych intelektualnie i działać w ich sprawie.

Polskie Stowarzyszenie
na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym

ul. Głogowa 2 B, 02-639 Warszawa

tel.: 022 848-82-60, 022 646-03-14

fax: 022 848-61-62

e-mail: zg@psouu.org.pl

www.psouu.org.pl